

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-93>

УДК 338.2:330.111.4

ДЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЯ ЯК МОЖЛИВІСТЬ ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

DEINDUSTRIALIZATION AS AN OPPORTUNITY FOR GROWTH IN A FINANCIAL CRISIS

Дугінець Ганна Володимирівна

доктор економічних наук, доцент,
Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3708-3666>

Duginets Ganna

Kyiv National University of Trade and Economics

Стаття присвячена актуальним питанням ідентифікації феномену деіндустріалізації як можливості зростання в умовах фінансової кризи. Обґрунтовано, що в XXI столітті фінансова криза в умовах глобальної пандемії є сигналом для більшості країн переглянути свої довгострокові стратегії економічного розвитку. Проаналізовано найбільш актуальні досягнення світової наукової спільноти, що формують теоретичну та методологічну основу для аналізу феномену деіндустріалізації. Визначено, що соціально-економічні наслідки певних форм деіндустріалізації необхідно визначати з точки зору економічного успіху або невдачі, а також обов'язково співвідносити промислову політику в країні з передовою світовою практикою. Обґрунтовано необхідність зміни економічної політики України з чіткою метою – технологічні трансформації з яким визначенням національних пріоритетів технологічної модернізації.

Ключові слова: деіндустріалізація, економічний розвиток, промисловість, сфера послуг, економічна політика.

Стаття посвящена актуальним вопросам идентификации феномена деиндустриализации как возможности роста в условиях финансового кризиса. Обосновано, что в XXI веке финансовый кризис в условиях глобальной пандемии является сигналом для большинства стран пересмотреть свои долгосрочные стратегии экономического развития. Проанализированы наиболее актуальные достижения мирового научного сообщества, формирующие теоретическую и методологическую основу для анализа феномена деиндустриализации. Определено, что социально-экономические последствия определенных форм деиндустриализации необходимо определять с точки зрения экономического успеха или неудачи, а также обязательно соотносить промышленную политику в стране с передовой мировой практикой. Обоснована необходимость изменения экономической политики Украины с четкой целью – технологические трансформации с ясным определением национальных приоритетов модернизации.

Ключевые слова: деиндустриализация, экономическое развитие, промышленность, сфера услуг, экономическая политика.

The article is devoted to topical issues of identifying growth opportunities connected with the deindustrialization phenomenon during a financial crisis. It is argued that in the 21st century, the financial crisis due to a global pandemic is a signal to most countries to reconsider their long-term economic development strategies. The purpose of this study is to summarize negative and positive aspects of the "deindustrialization" phenomenon in order to outline and justify long-term growth opportunities for Ukraine's economy. The most relevant achievements of the world's scientific community, which form the theoretical and methodological basis for the analysis of the deindustrialization phenomenon, are analyzed. The main idea of deindustrialization follows from the three-sector hypothesis, according to which, industry shifts are mainly caused by two factors: increasing elasticity of demand for income, and different rates of productivity growth by sector. It is determined that socio-economic consequences of certain forms of deindustrialization must be considered in terms of economic success or failure, and it is necessary to compare the industrial policy in a country with best practices worldwide. It is proposed to define the main manifestations of deindustrialization: a consistent decline in industrial production or employment in the manufacturing sector, which differs from the processes of prolonged cyclical economic recessions; transition from the production of goods to the production of services, in which the share of industria production decreases in the final product, and the share of services increases; reduction of industrial production share in the structure of exports of the country or region; long-term persistence of a trade deficit, which leads to the inability to pay for imports and causes a new round of industrial decline. The necessity of changing the economic policy of Ukraine is substantiated, with a clear goal – technological transformations with a clear definition of technological modernization as national priorities.

Keywords: deindustrialization, economic development, industry, services, economic policy.

Постановка проблеми. В 70-х роках ХХ століття більшість європейських економік постраждали від негативних наслідків зростання на після Другої світової війни. Більш того, вперше після світової економічної кризи кінця 1920-х років безробіття постало реальною загрозою. Саме тоді термін «деіндустріалізація» набув широкого поширення в Великобританії, економіка якої потерпала від низьких темпів зростання і невеликого приросту продуктивності. Цей термін також використовувався в США, де економічна ситуація на початку 1980-х характеризувалася стагфляцією і ослабленням промислової бази.

На початку ХХІ століття виробничий сектор країн, що розвиваються зазнав серйозного зовнішнього конкурентного тиску, викликаного, зокрема, змінами правил гри в міжнародній конкуренції в умовах світовою фінансовою кризою. Таким чином, ці країни відчули потребу в реструктуризації і розвитку своїх галузей. Проте, простір для маневру в політиці звужився за рахунок передчасної лібералізації торгівлі та «ринкових» стратегій, нав'язаних їм донорами та міжнародними фінансовими установами. В результаті, незважаючи на попереднє прискорення економічного зростання, більшість країн, що розвиваються пережили значну деіндустріалізацію в порівнянні з ситуацією, що існувала на початку 80-х років ХХ ст. А в ХХІ столітті фінансова криза в умовах глобальної пандемії є ще одним тривожним сигналом для більшості країн переглянути свої довгострокові стратегії економічного розвитку. Не існує універсальних стратегій. Однак деякі загальні принципи, в тому числі позитивні соціально-економічні наслідки деіндустріалізації можуть бути використані в процесі формування стратегій економічного розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам ідентифікації феномену «деіндустріалізація» в останні роки було приділено чимало досліджень. На особливу увагу заслуговують отримані в результаті аналізу функціонування провідних економік Європи висновки R. Przuwaga, що деіндустріалізація може мати як позитивний так і негативний контекст. Так для деяких зрілих країн досягнення передових технологій виробництва є одним із способів процвітання в умовах глобалізованої економіки [15]. У контексті обраного напрямку дослідження привертає увагу робота С. Di Berardino, I. Doganieri та G. Onesti, щодо аналізу процесів деіндустріалізації у 28 країнах ЄС у 1991–2017 роках.

Отримані авторами результати вказують на те, що зростання продуктивності є основним поясненням деіндустріалізації і що країни, які орієнтовані на Німеччину, реіндустріалізуються, тоді як країни південної периферії Європи занепадають [5]. Також актуальними є дослідження передчасної деіндустріалізації країн, що розвиваються. Наприклад дослідження G. Di Meglio, J. Gallego, A. Maroto та M. Savona які здійснили аналіз деяких видів економічної діяльності, включаючи чотири галузі послуг у 29 країнах в Азії, Латинській Америці та Африці на південь від Сахари протягом трьох десятиліть (1975–2005). Отримані вченими результати підтверджують аргумент Калдоріана щодо передчасної деіндустріалізації та можливості розвитку, пов'язані зі структурними змінами [6].

Також існує певна група вчених, яка в своїх дослідженнях доводить, що деіндустріалізація для розвинутих економік пояснюється насамперед внутрішніми чинниками, які мають місце в країні [16; 17] В іншій групі публікацій розвиток деіндустріалізації пов'язують перш за все зі зростанням рівня безробіття та відповідними супутніми соціально-економічними проблемами [10; 11].

Щодо вітчизняних авторів, то слід відзначити дослідження О. Підчоси та О. Рогача, які ідентифікували особливості деіндустріалізації української економіки з 1991 року та її впливу на структуру національної економіки [13], Ю. Кіндзерського, який здійснив спробу розкрити детермінанти деіндустріалізації в розвинутих країнах і в Україні, її види, а також наслідки для суспільства за різних економічних і технологічних умов розвитку [2], Р. Заблоцької щодо аналізу протиріччя та єдності процесів деіндустріалізації та сервісифікації виробництва у світовій економіці [1]. Отримані опрацьовування складають теоретичну та методологічну основу для проведення даного дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Високо оцінюючі існуючі напрацювання та отримані результати досліджень, слід констатувати, що до сьогоденного дня не існує загальноприйнятого стандартного визначення терміну «деіндустріалізація». Проте, в статтях наукових та суспільно-політичних періодичних виданнях термін «деіндустріалізація» зазвичай використовується як усталений макроекономічний термін, що ідентифікує певну форму спаду у вторинному секторі національної економіки (див., наприклад, [3; 8]).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Враховуючи проведений аналіз існуючих напрацювань в обраній науковій площині основною метою даного дослідження є узагальнення негативних та позитивних аспектів феномену «деіндустріалізації» з метою обґрунтування можливостей для зростання економіки України у довгостроковій перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття деіндустріалізації з 60-х років ХХ століття використовується в зарубіжних дослідженнях, однак, як вже було зазначено раніше, чіткого розмежування позитивних процесів, що пов'язані з формуванням постіндустріального суспільства і зміною ролі промисловості, та негативних, деструктивних проявів деіндустріалізації, поки не сформульовано остаточно. Зазначимо, що основна ідея деіндустріалізації зародилася в процесі становлення трисекторної гіпотези. Так на найнижчому рівні розвитку переважає первинний сектор (сільське господарство), наступним є вторинний сектор (промислове виробництво) і, як кінцеве досягнення, третинний сектор (послуги). Згідно зазначеної трисекторної гіпотези, галузеві зрушення в основному викликані двома чинниками:

1) Підвищення еластичності попиту за доходом. При низькому рівні доходів попит на товари є нееластичним та орієнтованим на задоволення первинних потреб. З ростом доходу підвищується еластичність попиту. Таким чином, промислові товари, а в процесі розвитку й послуги стають все більш популярними.

2) Різні темпи зростання продуктивності по секторам, оскільки технічний прогрес формує різні моделі зростання у кожному секторі. Так у вторинному секторі (капіталомістке виробництво) трудомісткість постійно скорочується за рахунок інновацій (автоматизація), тому спостерігається відносно зниження галузевої зайнятості. При цьому можливості підвищення продуктивності в третинному секторі розглядалися науковцями в середині ХХ століття як вельми обмежені [12]. Між тим вже в ХХІ столітті стрімкий науково-технічний розвиток та впровадження технологій Industry 4.0 створює додаткові можливості для підвищення продуктивності в третинному секторі. Обґрунтування завдань в цьому контексті передбачає зміну економічної політики держави, перехід до стратегічного планування, де чітко було б окреслено мету – технологічні трансформації з ясним визначенням національних пріоритетів технологічної модернізації. Саме враховуючи цей аспект, у Європі в 2014 р.

був прийнятий документ «Європейський промисловий ренесанс». Він містив заклик до відродження європейського промислового сектора економіки. В цілому європейським країнам планується збільшити частку промислового сектора до 25%, причому цей ривок буде здійснений за рахунок hi-tech галузей [7].

Науковці в середині ХХ століття, які першими передбачили формування постіндустріального суспільства, розглядали перехід від промислового суспільства до стрімкого розвитку сфери послуг через зростання продуктивності у виробничому секторі як щось природне і неминуче (див., наприклад, [17]). З іншого боку, відомий вчений та політичний радник того часу Великобританії N. Kaldor дотримувався думки, що виробництво відіграє вирішальну роль для розквіту економіки, і тому вважав процеси деіндустріалізації з будь яких умов шкідливими [9].

Грунтуючись на емпіричних результатах, R. Rowthorn та J. Wells представили власне розуміння «позитивної» та «негативної» деіндустріалізації. На їхню думку, в першому випадку деіндустріалізація відбувається тому, що зростання продуктивності в певному секторі настільки швидке, що, незважаючи на збільшення виробництва, зайнятість скорочується або в абсолютному вираженні, або як частка від загальної зайнятості. Однак це не призводить до зростання рівня безробіття, тому що в секторі послуг створюються нові робочі місця в масштабах, достатніх для того, щоб поглинути тих, хто був звільнений з виробництва [17].

Що стосується «негативної» деіндустріалізації, то іноді процес індустріалізації зупиняється до того, як країна досягає зрілого стану, тобто стану повного промислового розвитку і, відповідно, високого рівня національного доходу. Це може вплинути негативно на всіх стадіях економічного розвитку, в тому числі вже в тому стані, яке S. Dasgupta та A. Singh назвали «передчасним», тобто наявність в системі високого рівню національного доходу [4]. Ці автори довели, що «позитивна» деіндустріалізація, як і «негативна» також може відбутися передчасно. Такий стан характеризується в цілому позитивними показниками національної економіки, а вирішальними є, крім виробничого, інші сектори (наприклад, наукомісткі послуги).

Вищезазначені явища в основному описувалися в окремих дослідженнях, які не мали відношення один до одного. Більш того, не було виявлено всебічного емпіричного аналізу феномену деіндустріалізації в розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, який пов'язував

б курс (де-) індустріалізації з довгостроковим економічним успіхом та було здійснено оцінювання впливу промислової політики при певних умовах розвитку економіки. Вважаємо, що ці прогалини були усунені в роботі R. Przywaga, який провів дослідження, спрямоване на моделювання та оцінку соціально-економічних змін, викликаних деіндустріалізацією, в контексті політичних та економічних подій в період від нафтового шоку 1973 р. до світової фінансової кризи 2008 р. Ґрунтуючись на отриманих результатах, автор запропонував систему принципів промислової політики, що забезпечує стійкий розвиток в умовах деіндустріалізації, як в розвинених, так і в країнах, що розвиваються [14]. Ключова ідея дослідження полягає в тому, що соціально-економічні наслідки певних форм деіндустріалізації необхідно визначати з точки зору економічного успіху або невдачі, а також обов'язково співвідносити промислову політику в країні з передовою світовою практикою. Це є гарним прикладом для використання в процесі розробки та обґрунтування стратегії розвитку української економіки в другому десятилітті XXI ст.

Висновки. У підсумку зазначимо, що в світовій науковій спільноті запропоновано виділяти низку найбільш важливих проявів деіндустріалізації:

– послідовне зниження обсягів промислового виробництва або зайнятості населення в виробничому секторі, що відрізняється від процесів затяжних циклічних рецесій економіки. Так зниження зайнятості в промисловості, як в абсолютних масштабах, так і питомої ваги, може свідчити і про інші процеси, наприклад, значне зростання продуктивності праці в даному секторі економіки, тому в якості ознаки деіндустріалізації дана характеристика може бути використана тільки в сукупності з іншими показниками.

– процес переходу від виробництва товарів до виробництва послуг, при якому в кінцевому продукті зменшується частка промислового виробництва та збільшується частка послуг. Це саме стосується зміни співвідношення кількості населення, зайнятого у виробництві товарів і виробництві послуг. При цьому абсолютне зростання виробництва послуг (або населення, працевлаштованого в цьому секторі) при відсутності зниження обсягів виробництва не означає процесу деіндустріалізації;

– скорочення обсягів промислового виробництва в структурі експорту країни або регіону;

– тривале збереження дефіциту торгового балансу, що приводить до неможливості розплачуватися за імпорт та викликає новий виток падіння промислового виробництва.

Таким чином, деіндустріалізація з точки зору скорочення частки робітників в обробній промисловості є природним відтоком технічного розвитку в бік автоматизації та інновацій. При цьому використання передових виробничих технологій це один із механізмів для досягнення успіху в умовах трансформації економічної системи в XXI ст. Враховуючі те, що деіндустріалізація української економіки як негативний процес її деградації ще не подолано, набуває актуальності завдання пошуку нової моделі її економічного зростання, що базується на більш повному використанні власних можливостей та ресурсів. Формування ключових напрямів державної політики, пріоритетів, а також інструментів реалізації повинні враховувати специфіку високотехнологічних виробництв, а також напрацьований вітчизняний і зарубіжний досвід стимулювання інноваційно-технологічного та промислового розвитку. При цьому потрібно не тільки зміна прикладних інструментів зазначеної політики, а й зміна його ідеологічних засад, обґрунтуванню яких буде присвячено подальші дослідження автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заблоцька Р.О. Деіндустріалізація та сервісифікація глобальної економіки. *International relations, part "Economic sciences"*. 2019. (18).
2. Кіндзерський Ю.В. Деіндустріалізація та її детермінанти у світі та в Україні. *Економіка України*, 2017. (11), 48–72.
3. Chakraborty A. Thatcherism, R.I.P. 2013. Available at: <http://www.businessweek.com/articles/2013-04-11/thatcherism-r-dot-i-dot-p-dot-britains-economy-needs-new-ideas> (дата звернення: 25.09.2020).
4. Dasgupta S. & Singh A. Manufacturing, Services and Premature De-Industrialisation in Developing Countries: A Kaldorian Empirical Analysis. Centre for Business Research, Faculty of Economics, Cambridge: University of Cambridge. 2006.
5. Di Bernardino C., Doganieri I., Onesti G. Deindustrialization in the EU between Transformation and Decline. *Eastern European Economics*. 2021.
6. Di Meglio G., Gallego J., Maroto A., Savona M. Services in developing economies: The deindustrialization debate in perspective. *Development and Change*. 2018. 49(6). 1495–1525.

7. EU (2014) Towards an Industrial Renaissance. Available at: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/renaissance_en (дата звернення: 25.09.2020).
8. Jaiililian H. & Weiss J. De-industrialisation of Sub-Saharan Africa: Myth or Crisis? *Journal of African Economies*. 2000. 9(1): 24–43.
9. Kaldor N. Causes of the Slow Rate of growth in the United Kingdom. Cambridge : Cambridge University Press, 1966.
10. Klenner W., & Watanabe H. Neupositionierung regionaler Führungskräfte: Japan und Deutschland. Bern : Peter Lang, 2009.
11. Kollmeyer C. Explaining Deindustrialization: How Affluence, Productivity Growth, and Globalization Diminish Manufacturing Employment. *American Journal of Sociology*. 2009. 114(6). 1644–1674.
12. Klodt H. Drei Sektoren Hypothese. 2014. Available at: <http://wirtschaftslexikon.gabler.de/Archiv/58475/drei-sektoren-hypothese-v6.html> (дата звернення: 25.09.2020).
13. Pidchosa O. & Rogach O. Impact of Deindustrialization on the Structure of the Economy and Labour Market: the Case of Ukraine. *Journal Transition Studies Review*. 2021. 28(1). 3–18.
14. Przywara R. Versions of Deindustrialization – A model-based analysis 1973–2008. 2016. PhD Thesis. Cheltenham : University of Gloucestershire.
15. Przywara, R. Deindustrialization – opportunity or threat? 2017. Available at: <http://hdl.handle.net/11159/901> (дата звернення: 25.09.2020).
16. Rodrik D. Premature deindustrialization. *Journal of economic growth*. 2016. 21(1). 1–33.
17. Rowthorn R. & Wells J.R. De-industrialization and Foreign Trade. Cambridge : Cambridge University Press, 1987.
18. Rowthorn R. & Ramaswamy R. Growth, trade, and deindustrialization. *IMF Staff papers*. 1999. 46(1). 18–41.

REFERENCES:

1. Zablocka P.O. (2019) Deindustrializatsiya ta servisyfikatsiya hlobal'noyi ekonomiky [Deindustrialization and servicing of the global economy]. *International relations, part "Economic sciences"*, (18). (in Ukrainian)
2. Kindzers'kyi Yu.V. (2017) Deindustrializatsiya ta yiyi determinanty u sviti ta v Ukrayini [Deindustrialization and its determinants in the world and in Ukraine]. *Ukraine economy*, (11), 48–72. (in Ukrainian)
3. Chakraborty A. (2013) Thatcherism, R.I.P. Available at: <http://www.businessweek.com/articles/2013-04-11/thatcherism-r-dot-i-dot-p-dot-britains-economy-needs-new-ideas> (accessed September 25, 2020).
4. Dasgupta S. & Singh A. (2006) Manufacturing, Services and Premature De-Industrialisation in Developing Countries: A Kaldorian Empirical Analysis. Centre for Business Research, Faculty of Economics. Cambridge: University of Cambridge.
5. Di Berardino C., Doganieri I. & Onesti G. (2021) Deindustrialization in the EU between Transformation and Decline. *Eastern European Economics*.
6. Di Meglio G., Gallego J., Maroto, A. & Savona M. (2018) Services in developing economies: The deindustrialization debate in perspective. *Development and Change*, 49(6), 1495–1525.
7. EU (2014) Towards an Industrial Renaissance. Available at: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/renaissance_en (accessed September 25, 2020).
8. Jaiililian H. & Weiss J. (2000) De-industrialisation of Sub-Saharan Africa: Myth or Crisis? *Journal of African Economies*, 9(1): 24–43.
9. Kaldor N. (1966) Causes of the Slow Rate of growth in the United Kingdom. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Klenner W., & Watanabe H. (2009) Neupositionierung regionaler Führungskräfte: Japan und Deutschland. Bern: Peter Lang.
11. Kollmeyer C. (2009) Explaining Deindustrialization: How Affluence, Productivity Growth, and Globalization Diminish Manufacturing Employment. *American Journal of Sociology*, 114(6), 1644–1674.
12. Klodt H. (2014) Drei Sektoren Hypothese. Available at: <http://wirtschaftslexikon.gabler.de/Archiv/58475/drei-sektoren-hypothese-v6.html> (accessed September 25, 2020).
13. Pidchosa O. & Rogach O. (2021) Impact of Deindustrialization on the Structure of the Economy and Labour Market: the Case of Ukraine. *Journal Transition Studies Review*, 28(1), 3–18.
14. Przywara R. (2016) Versions of Deindustrialization – A model-based analysis 1973–2008. PhD Thesis. Cheltenham: University of Gloucestershire.
15. Przywara R. (2017) Deindustrialization – opportunity or threat? Available at: <http://hdl.handle.net/11159/901> (accessed September 25, 2020).
16. Rodrik, D. (2016) Premature deindustrialization. *Journal of economic growth*, 21(1), 1–33.
17. Rowthorn R. & Wells J.R. (1987) De-industrialization and Foreign Trade. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Rowthorn R., & Ramaswamy R. (1999) Growth, trade, and deindustrialization. *IMF Staff papers*, 46(1), 18–41.